

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИПРАВДАННЯ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина Довганюк

Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна e-mail: idovhaniuk@yahoo.com

Розглянуто досліджені особливості реалізації мовленнєвих жанрів (МЖ) виправдання в сучасному німецькому політичному дискурсі. Виявлено основні форми вираження непрямих, а також експліцитно та імпліцитно перформативних прямих МЖ виправдання. Проаналізовано семантичні та прагматичні особливості їхнього вживання.

Ключові слова: політичний дискурс, виправдання, експліцитно / імпліцитно перформативний МЖ, непрямий МЖ, іллокутивні індикатори.

Дискусійним питанням у комунікативній лінгвістиці залишається проблема співвідношення між іллокутивною метою та мовною реалізацією. Матеріалом для дослідження слугує корпус із 300 прикладів виправдань, зібраних методом довільної вибірки з політичних інтерв'ю в німецьких газетах *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Spiegel*, *Focus*, *Welt*, *Zeit*, *Tagesspiegel* за 2006-2010 роки.

Теоретичним підґрунтям сучасних класифікацій мовленнєвих актів (МА) за формою реалізації була теорія Дж. Остіна, а саме його поділ МА на перформативні та констативні висловлювання. За цією теорією, перформативні висловлювання - це такі, які водночас виражають виконувану дію, а констативні - лише описують або стверджують щось і можуть бути оцінені як правильні або хибні [2, с. 255; 5, с. 111]. Згодом сам Остін дійшов висновку, що будь-яким висловлюванням виконується певна дія, і отже, усі висловлювання можна трактувати як перформативні. Констативні ж висловлювання - лише один із видів МА. Тому подальшим етапом розвитку цієї теорії став поділ МА на експліцитно та імпліцитно перформативні.

Пояснення відмінностей між експліцитними та імпліцитними перформативними МА знаходимо в німецькому мовознавчому лексиконі у визначенні перформативних висловлювань. Імпліцитно-перформативні висловлювання не містять лексичних іллокутивних індикаторів, натомість експліцитно-перформативні мають сталу форму з перформативним дієсловом у 1-й особі дійсного способу теперішнього часу, та додатком (найчастіше непрямим), що вказує на адресата. У деяких випадках експліцитність висловлювання може підкреслюватися часткою *hiermit* [1, с. 567-568].

Д. Вундерліх зазначив, що при вживанні експліцитних перформативних формул (надалі ЕПФ) дія, що виконується, одночасно експліцитно проголошується як дія певного типу [8, с. 16]. Проте ЕПФ часто слугують також для вираження непрямих МА. Перформатив "*Вибачте*" в поєднанні зі складносурядним реченням з "але" у виправданнях часто не виражає вибачення в повному сенсі цього поняття, а є лише формальним вступом до виправдання або виявлення незгоди. Приклад такого вживання знаходимо в дискусії німецького публіциста Бахмана Ніруманда з колишнім головою фракції Соціал-демократичної партії Німеччини Петером Струком на тему війни в Афганістані:

(1) *Struck: In Bezug auf Selbstmordattentäter gebe ich Ihnen recht. Gegen die gibt es keine Sicherheit - nirgendwo auf der Welt. Aber die NATO ist stärker als die Taliban und bringt mehr Sicherheit.*

Nirumand: Entschuldigen Sie, die Taliban sind doch wesentlich stärker geworden. Sogar der afghanische Präsident Hamid Karsai bettelt um Verhandlungen mit den Taliban [10].

Форми з ЕПФ виправдання у ролі прямого МА у політичному дискурсі трапляються рідко. Нетиповість експліцитних перформативів для виправдань має передусім соціопси-хологічні та прагматичні причини. Виправдання сприймаються частіше негативно, оскільки завжди пов'язані з негативною оцінкою, що кидає тінь на того, хто виправдовується. Особливістю всіх ЕПФ, виявлених у виправданнях, є те, що вони часто потребують доповнення (аргументативного пояснення) і становлять лише вступну частину до цілого МА. Наприклад,

(2) Ein SPD-Abgeordneter und zwei weitere Parlamentarier der FDP-Fraktion haben sich mit dem palästinensischen Hamas-Minister für Flüchtlingsangelegenheiten getroffen. Das unterläuft den EU-Konsens, Kontakte mit der Hamas zu boykottieren (...)

"Ich rechtfertige das vol" verteidigte Dzembritzki im Gespräch mit SPIEGEL ONLINE seine Unterhaltung mit der "persona non grata" aus Palästina. **Er habe seinem Besucher schließlich genau jene Forderungen der EU und des Nahost-Quartetts klargemacht. Auch als einzelner Abgeordneter könne man „ein Stück Verantwortung übernehmen“. Es wäre nicht gut, wenn Parlamentarier von „solchen spontanen Möglichkeiten keinen Gebrauch machen“. Mit seiner Fraktionsführung habe er sich vor dem Termin nicht abgesprochen, erklärt der SPD-Mann, der in den Neunzigern zeitweise Vorsitzender des Berliner Landesverbandes war** [11].

За визначенням Й. Кляйна, виправдання - це аргументація права на менш негативну або позитивну оцінку з боку слухача суб'єкта, відповідального за ситуацію, ситуації, за яку несе відповідальність суб'єкт, або реалізації ситуації, за яку несе відповідальність суб'єкт [3, с. 26-27]. Об'єктом виправдання в наведеному прикладі з ЕПФ є не суб'єкт (виконавець суперечливої дії), а дія. Вживання ЕПФ виправдання загалом характерне для другого і третього зі згаданих типів виправдання. Прагматично такі виправдання мають високий рівень успішності, оскільки вони тематизують найперше дію, а не можливу вину її виконавця. У першому типі ЕПФ виправдання трапляються лише у випадках, коли мовець виправдовує іншу особу.

Імпліцитно перформативні виправдання визначаємо як такі, в яких немає лексично виражених іллокутивних індикаторів, проте іллокуцію можна ідентифікувати за типовими для цього МА граматичними та синтаксичними ознаками. У випадку виправдання до таких ознак зачисляємо: складнопідрядні речення причини (Kausalsätze), складнопідрядні речення мети (Finalsätze), складнопідрядні допустові речення (Konzessivsätze), складносурядні протиставні речення зі сполучниками *aber*, *(je)doch*, складносурядні речення причини зі сполучником *denn*.

Згадані типи речень характерні також для аргументації, яка особливо близька до МЖ виправдання і часто виступає його складовою.¹ Характерність вказаних граматичних засобів саме для виправдання підсилюється комунікативним контекстом та прагматичною структурою МА виправдання. Для імпліцитно перформативних виправдань характерна певна послідовність різних іллокутивних компонентів, а саме: повне або часткове визнання факту скоєння дії (що не тотожне з визнанням вини чи правильності критики), незгода зі звинуваченням, аргументація незгоди. Всі ці прагматичні елементи, в тій чи іншій послідовності, сигналізують МА виправдання. Для прямих експліцитних і для прямих імпліцитних виправдань характерною є вказівка на виконавця суперечливої дії. Розглянемо приклад з інтерв'ю газети "Sueddeutsche Zeitung" з колишнім міністром Германом Шером, в якому він виправдовує спробу об'єднання з комуністичною партією кандидата в лідери Соціал-демократичної партії в Гессені, Андреа Упсіланти:

(3) *sueddeutsche.de: Der Volksmund behauptet: "Aus Fehlern wird man klug". Trifft das auch auf Ypsilanti zu?*

Scheer: Andrea Ypsilanti hat keinen grundlegenden Fehler gemacht. Sie hat versucht, Roland Koch mit den Stimmen von SPD, Grünen und Linkspartei abzulösen. Das war legitim, weil es dem Mehrheitswunsch der Wähler entspricht, Koch zu ersetzen [12].

Серед синтаксичних індикаторів виправдання в цьому прикладі знаходимо складнопідрядне речення причини зі сполуником *weil*. Політик формулює виправдання, яке складається з таких іллокутивних складових частин:

1) заперечення (незгода з оцінкою дії): *Andrea Ypsilanti hat keinen grundlegenden Fehler gemacht;*

2) аргументація заперечення, що імплікує факт виконання згаданої дії: *... Sie hat versucht, Roland Koch mit den Stimmen von SPD, Grünen und Linkspartei abzulösen;*

3) аргументація легітимності дії: *Das war legitim, weil es dem Mehrheitswunsch der Wähler entspricht, Koch zu ersetzen.*

Окремо треба розглянути поділ на прямі і непрямі² МА. У теоретичній літературі знаходимо різні визначення непрямих МА. На думку Дж. Серля [6, с. 50], в непрямих мовленевих актах іллокутивний акт виражається через реалізацію іншого іллокутивного акту. Вчений вважає, що непрямі МА виражають дві іллокуції (первинну та вторинну).

Дослідник В. Зьокелянд зазначив, що прямі МА - це такі МА, в яких комунікативна функція відповідає мовній формі, а непрямі - МА, в яких відношення комунікативної функції і граматичного вираження суперечливе [7, с. 263]. Дослідник визначив в МА базові та вторинні іллокутивні індикатори. До типових базових індикаторів він зачисляв вже згадані ЕПФ та типи речень (*Satzmuster*), а до вторинних - модальні частки, інтонацію, наголос і контекст¹ [7, с. 265]. Саме вторинні іллокутивні індикатори слугують для реалізації непрямих МА.

Варто зауважити, що переходи від прямих до непрямих МА бувають досить розмитими. Експліцитні й імпліцитні МА можуть виражати прямий і непрямий МА. Зрозумілість непрямих МА співрозмовнику забезпечують специфічний ситуативний контекст конкретної комунікації, функціонально-інституційний контекст, а також передумова, що мовці взаємно дотримуються максими релевантності.

Оскільки для більшості виправдань характерна комплексна прагматична структура, що поєднує в собі декілька МА, то непрямі МА є поширеною формою їхнього вираження. Питання, чи є такі висловлювання з функцією виправдання саме виправданнями, часто проблематичні, оскільки паралельно вони можуть виражати й іншу іллокуцію, і виявити, яка з них першочергова буває непросто. Якщо у випадку конвенціональних (стандартизованих) непрямих МА [5, с. 103; 8, с. 11-13], які, не зважаючи на формальну невідповідність граматичних засобів вираження до іллокуції, глибоко ввійшли у вжиток, це можливо, то у випадку неконвенціональних МА це буває складно. Іноді мовець навмисно висловлюється двозначно, щоб відповідно до реакції на МА, мати вибір подальшої стратегії. Такі випадки дають підстави стверджувати про полісемію непрямих МА.

У корпусі прикладів виправдань було виявлено такі форми вираження непрямих МА з функцією виправдання.

1. Виправдання за допомогою критики у відповідь

(4) SZ: *Vierorts hat die große Koalition bereits das Image der Abkassierer.*

Steinbrück: Oft sind die Kritiker dieselben, die zugleich erhebliche Ansprüche an die Bereitstellung staatlicher Leistungen haben. Wer aber diese Ansprüche stellt, muss sich überlegen, wie das bezahlt werden soll. Die Politik macht Fehler, sie versagt bisweilen. Aber was heißt es für die demokratische Substanz eines Gemeinwesens, wenn Politiker durchgängig als Lügner, Betrüger und Abzocker bezeichnet werden? Wer immer so tut, als seien die wahren Lösungen ganz einfach zu finden, der untergräbt das Vertrauen in unsere Demokratie [13].

Цей МА є виправданням, яке слугує для пом'якшення негативної оцінки помилок політиків з коаліції, до якої належить і сам мовець. Безвідповідальний спосіб критики в цьому прикладі зображено як явище негативніше, ніж самі помилки політиків. Водночас воно містить також інший вид непрямой реалізації виправдань, а саме риторичне запитання, яке тут формально вжите в рамках критики. На іллокутивну функцію виправдання вказує передусім комунікативний контекст. Однак це висловлювання, безперечно, виражає також іллокуцію критики, що свідчить про полісемію цього МА.

2. Виправдання за допомогою риторичних запитань

(5) *Finanzminister Peter Steinbrück: "Die CSU verspricht den Menschen diese 'Reform'nur, um ihre schlechten Umfragewerte zu verbessern. [...] Eine derart unehrliche Politik enttäuscht die Menschen und erhöht die Politikverdrossenheit." CSU Vorsitzender Erwin Huber: "Wenn wir nicht eingreifen, zahlen die Steuerpflichtigen 2012 zwanzig Prozent mehr Steuern als heute. Die Frage ist: Muss man denn da nicht eingreifen und den Marsch in den Steuerstaat stoppen?" [14]*

Здебільшого риторичні запитання поєднують з іншими іллокутивними компонентами для підсилюючого емоційного ефекту.

3. Виправдання за допомогою похвали

(6) sueddeutsche.de: SPD-Chef Kurt Beck ist seit Monaten auch innerparteilich in der Kritik.

Die Negativ-Schlagzeilen scheinen gar nicht enden zu wollen. Können Sie erklären, warum das so gekommen ist?

Jens Böhrnsen: Ich schätze Kurt Beck als Politiker und als Menschen - und als Freund Bremens. Wenn er unterwegs ist, dann hat er schnell einen direkten und guten Kontakt zu den Bürgern. Das ist nicht nur in Rheinland-Pfalz so [15].

4. Виправдання за допомогою обіцянки

(7) SZ: Für weitere Steuersenkungen gibt es im Moment keine Spielräume, das wissen Sie doch selber. Da brüllt doch der bayerische Löwe wieder nur ein wenig.

Erwin Huber: Wir werden dieses Ziel hartnäckig verfolgen. Die CSU wird sich auch als Steuersenkungspartei innerhalb dieser Koalition profilieren [16]

5. Виправдання за допомогою поради

(8) Zeit: Herr Westerwelle, normalerweise sind Außenminister die Lieblinge der Nation. Sie sind der Buhmann. Was haben Sie falsch gemacht?

Westerwelle: Sie sollten die Meinung mancher Kommentatoren nicht verwechseln mit der Meinung unseres Volkes. Die meisten Menschen finden es unerträglich, wenn jemand, der arbeitet, oft weniger hat, als wenn er nicht arbeiten würde [17].

Отже, виправдання можуть бути реалізовані як прямий МА в формі експліцитно та імпліцитно перформативних МА. Форми з ЕПФ трапляються у випадках, коли об'єктом виправдання була сама дія або інший виконавець дії, а не мовець. Непрямі МА виправдання можуть бути виражені критикою у відповідь, риторичним запитанням, похвалою, порадою та обіцянкою. Характерною ознакою непрямих МА виправдання, на відміну від прямих експліцитних та імпліцитних перформативних форм, є уникання називання виконавця дії, часте вживання неозначених форм з *es* та *man*, а також узагальнень.

1. Bussman H. Lexikon der Sprachwissenschaft 2., völlig neu bearbeitete Auflage/ H. Bussman. - Stuttgart, 1990. - 904 S. 2. Ehrich V., Saile G., Über nicht-direktive Sprechakte / V. Ehrich, G. Saile // Wunderlich D. (Hg.). Linguistische Pragmatik / D. Wunderlich. - Frankfurt a. M., 1972. - S. 255-287. 3. Klein J. Die konklusiven Sprechhandlungen: Studien zur Pragmatik, Semantik, Syntax U. Lexik von Begründen, Erklären, warum, Folgern U. Rechtfertigen / J. Klein. - Tübingen, 1987. - 250 S. 4. Kopperschmidt J. Argumentationstheorie: Zur Einführung / J. Kopperschmidt, - Hamburg, 2000. - 173 S. 5. Meibauer J. Pragmatik: eine Einführung 2., verb. Aufl. / J. Meibauer. - Tübingen, 2001. - 208 S. 6. Searle J. R. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts / J. R. Searl. - Cambridge University Press, 1979. - 187 S. 7. Sökelland W. Ein Beitrag zur Theorie der indirekten Sprechakte / W. Sökelland // Bedeutung, Sprechakte und Texte. Akten des 13. Linguistischen Kolloquiums, Gent 1978, Band 2. -Tübingen, 1979. - S. 263-284. 8. Wunderlich D. Zur Konventionalität von Sprechhandlungen / D. Wunderlich // Wunderlich D. Linguistische Pragmatik / D. Wunderlich. - Frankfurt am Main, 1972. - S. 11-58. 9. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. - Frankfurt am Main, 1976. - 408 S. 10. <http://www.chrismon.de/2528.php> (08-11-2010). 11. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,416695,00.html> (19.08.2010). 12. <http://www.sueddeutsche.de/deutschland/artikel/87/166609/> (03.04.2008). 13. <http://www.sueddeutsche.de/deutschland/artikel/76/79996/> (31.07.08). 14. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,551518,00.html> (05.05.08). 15. <http://www.sueddeutsche.de/deutschland/artikel/778/187184/5/> (24.07.08). 16. Süddeutsche Zeitung, München, Samstag/Sonntag, 5/6. 01. 2008, Nr. 4, S.6. 17. <http://www.zeit.de/2010/28/Westerwelle?page=2> (07-09-2010)

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ОПРАВДАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Ирина Довганюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1 Львов, 79000, Украина e-mail: idovhaniuk@yahoo.com

Проанализированы особенности реализации речевого жанра оправдания в современном немецком политическом дискурсе. Исследованы основные способы выражения косвенных, эксплицитно / имплицитно перформативных прямых речевых актов/жанров оправдания, а также семантические и грамматические средства их выражения.

Ключевые слова: политический дискурс, оправдание, эксплицитно/ имплицитно перформативный прямой речевой акт/жанр, косвенный речевой акт / жанр, иллокутивные индикаторы.

THE PECULIARITIES OF THE REALIZATION OF JUSTIFICATION IN THE PRESENT-DAY GERMAN POLITICAL DISCOURSE

Iryna Dovhaniuk

Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine e-mail: idovhaniuk@yahoo.com

The article analyses the peculiarities of the realization of the speech genre of justification in present-day German political discourse. The main forms of the realization of the explicit/implicit performative acts/genres are considered. The grammatical and pragmatic means of the expression of justification are determined.

Key words: political discourse, justification, explicit/implicit performative speech acts/genres, direct/indirect speech acts/genres, illocutionary indicators.

Стаття надійшла до редколегії 11.01.2011 р.

Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.